

Menas ir vaizduotė

TRYS VAIZDUOTĖS VARDAI

Kristupas Sabolius

Vilniaus universiteto

Filosofijos katedra

Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius

El. paštas: kristupas.sabolius@fsf.vu.lt

Straipsnyje nagrinėjama fenomenologinė vaizduotės samprata noetiniu požiūriu ir išskleidžiamos trys sąvokos, kurias pasitelkdamas Edmundas Husserlis apibūdina vaizduotės funkcinę prasmę: prezentifikacija, neutralizacija ir modifikacija. Nors visuose šiuose terminuose įsivaizdavimo aktai griežtąja prasme stokoja „tikroviškumo“ ar „kūniškumo“, pasirodydami „stokos“ arba „tarsi“ režimu, tyrimo metu paaiškėja, kad pastarasis vaizduotės statusas brėžiamas iš intelektualinės pozicijos. Atmetus suvokimo modifikacijos ar modifikuojančio tikėjimo faktorių, priimamas racionalizuotas „tikrovės suvokimo“ modelis. Tačiau būtent šie vaizduotės veikimo registrai atskleidžia papildomus aktualybės suvokimo klodus, kurių dėka kinta išgyvenamos situacijos intensyvumo laipsnis.

Pagrindiniai žodžiai: vaizduotė, suvokimas, prezentifikacija, neutralizacija, modifikacija.

Vaizduotės noetika

Plačiai žinoma, kad fenomenologija sąmonėje išvelgia neslopstantį dinamizmą, kurio dėka joje išskiriami turiniai kartu reiškiasi kaip įvairaus pobūdžio veiksmo formos. Intencionalumo tezė išryškina, kad patirtyje nesama jokios patyriminės švaros, t. y. suvokimas nesusiduria su „tabula rasa“ situacija – aktai visuomet yra į ką nors nukreipti, intencijos be perstojo aptinka partnerių savo šokiui. Tradiciškai šis kinetinis magnetizmas apibrėžiamas *noesis* ir *noema* tandemu, kuris atitinka Edmundo Husserlio *Karteziškosiose meditacijose* minimą *cogito cogitatum* schemą. Priklausomybė yra abipusė – jeigu sąmonės nukreiptumas, kaip atviras ir ieškantis veiksmas, visuomet susiranda savo „objektą“, tai ir – atvirkščiai – kiekvienas sąmonės turinys reikalauja

į jį atgręžto akto – tarsi Husserlio mėgstama skriejanti kometa, kuri negali pabėgti nuo ją lydincios uodegos.

Įdomu tai, kad šis universalus dinamizmas pasireiškia kaip bendramatiška prielaida bet kokio tipo sąmonės aktams. Tiek mąstymas, tiek suvokimas, tiek emocijos, tiek įsivaizdavimas yra nors ir skirtingų tipų, bet vis dėlto judesiai. Husserlio tyrinėtoja Julia Jansen pastebi, kad noemiškai suvokimas ir vaizduotė yra viena. Tačiau noetiškai jie skiriasi iš esmės. Vaizduotės *noesis* neduota kaip pirmapradė sąmonė, bet kaip reprodukcija (Jansen 2005: 125). Todėl kaip reprodukcija vaizduotė visuomet implikuoja anksčiau įvykusį pirminį pažinimą. Kitaip tariant, nors įsivaizduodami patiriame tuos pačius turinius kaip ir suvokdami, skirtingą jų statusą atpažįstame atkreipę dėmesį į sąmonės tėkmės intensy-

vumo kismą. Tarsi sakytume – suvokimo veiksmas turi daugiau jėgos, ir būtent ši dinaminė įtaiga paliudija jo chronologinę pirmenybę prieš fantazijos aktus.

Ši įžvalga yra ambivalentiška. Husserlis sako:

Vaizduotės įsisąmoninimas yra toks pat, kaip juslinio patyrimo įsisąmoninimas (*Die Auffassung der Phantasie ist dieselbe wie die Auffassung der Wahrnehmung*). Tai reiškia, kad suvokimo įsisąmoninimas (*Wahrnehmungsauffassung*) ir vaizduotės įsisąmoninimas (*Phantasieauffassung*) yra tokie patys *esmėje* (*im Wesen*), lygiai kaip tokios pat yra suvokiama spalva ir įsivaizduojama spalva (Husserl 1980: 286).

Būtent santykis – kaip prasmės įveiksmi-nimas – ir jungia, ir skiria abi plotmes pagal realybės duoties parametą. Tokiu mastu, *kokiu jos yra aktai*, prezentacija nesiskiria nuo prezentifikacijos. Skirtumas tarp jų dviejų susidaro dėl to, *kaip* šiedu aktai yra *išgyvenami* (Plg: Claesen 1996: 136–137).

Todėl, mūsų galva, verta žengti dar vieną žingsnį toliau nei siūlo Husserlio fenomenologija – tačiau tokį žingsnį, kuris organiškai kyla iš fenomenologijos nuostatos. Jos pasirinktas prieigos būdas, garsusis *ἐπιτοχή* pasaulio susklydymas, metodinis „kaip“, kuriame slypi implicitiškas siekis įsižiūrėti ir aprašyti tai, *kokia maniera, kokiu būdu, kokiomis sąlygomis* patiriame esmę (o ne – kas yra esmė), vaizduotės tyrimuose taip pat at-randa savo fundamentalią svarbą. Noetinis skirtumas tarp įsivaizdavimo ir percepcijos reiškia ne tik tai, kad kiekvienas fenomenas man kaskart *duodasi* kaip prezentacija arba prezentifikacija, kitaip tariant, kaip „tikras“ arba „išgalvotas“. Kartu tai reiškia ir tai, kad aš pats, kaip pasyvios arba aktyvios sintezės sąmonė, jam priskiriu vienokią ar kitokią

statusą. Šitaip žvelgiant, noetika yra į abi puses atviras judėjimas, kuriame esama tiek *ego* aktyvumo arba pasyvumo, tiek pačios išgyvenamos noemos raiškos. Štai šioje srauto cirkuliacijoje, šiame *būde*, kuriuo *ego susitinka pasaulį*, šiame visapusiškame atvirume ir turi būti iš naujo nubrėžta riba tarp tikrovės ir netikrovės. Tokiu būdu turi įvykti tam tikra esminė slinktis, kurios dėka paaiškės, kad nėra nei tikrų, nei išgalvotų daiktų, bet tik *tikroviškas* arba *netikroviškas* santykis. Realybė kaip noetika pergrupuoja vaizduotės ir percepcijos išsidėstymą.

Šiai temai skirtose Husserlio paskaitose randame tokį aprašymą:

Vaizduotės pasirodymas yra aiškus ir visiškai užbaigtas. Pavyzdžiui, aš galvoju apie mūsų miesto rotušės Ratskelerį arba galeriją. „Ir aš matau jus priešais save.“ Ir aš žiūriu į juos. Čia nebeturiu jokios meno sąmonės (*Bewusstsein der Art*), kai stebiu „paveikslą“, priimdamas jį kaip kažkieno kito paveikslą. Atvirkščiai: tai yra daiktas (*Das ist die Sache*). Pasirodymas atneša man į sąmonę patį daiktą – tik tiek, kad daiktas nėra esantis (*keine gegenwärtigte*) (Husserl 1980: 160).

Kitur priduriama:

tada aš svajoju. Fantazavimas kaip sapnavimas miegant (*Schlafträumen*) arba svajojimas būdraujant (*Wachträumen*) nėra reprezentatyvi sąmonė. Kartkartėmis prasišviečia „regimybės“ sąmonė (*Bewusstsein des „Scheins“*). Aš vėl prabundu, taip sakant, išgyvenu konfliktą su suvokimo esatimi arba nukrypimą nuo jos, aš išgyvenu ne-čia, ne dabar (Husserl 1980: 150).

Normaliuose ir sveikuose sąmonės aktuose distinkcija tarp svajonių ir tikrovės yra implicitiška. Tačiau jos negalima suvokti kaip skirtumo tarp esaties ir nesaties, tarp prezencijos ir reprezentavimo. Greičiau

priešingai – fantazija yra prezencija „ne-čia“ ir „ne-dabar“ moduse. Ko gero, kažką panašaus omenyje turėjo ir Sartre'as, kuris, net ir iki galo neatsisakydamas „analoginės hiletinės iliuzijos“, vis dėlto išvėlgė aiškia distinkciją tarp ženkliškos ir paveikslinės ontologijos. „Vaizduotiškame požiūryje paveikslas yra ne kas kita, kaip būdas, kuriuo Pjeras man pasirodo kaip nesantis. Šitaip paveikslas *duoda* Pjerą, nes jis nėra esantis. Ženklas, priešingai, nesuteikia savo objekto. Jis konstituoja kaip tuščia intencija. Iš to kyla, kad iš prigimties tuščia signifikatyvinė sąmonė gali prisipildyti nesusinaikindama“ (Sartre 2005: 54). Čia matome, kad ir ženklas, ir vaizdas signalizuoja nihilistinę savo pateikiamo turinio tuštumą. Tačiau tai daroma noetiškai skirtingu modalumu. Ženkle šio turinio apskritai nėra – mes matome nuorodą. O vaizdas pateikia patį turinį, kuris praneša apie savo nesatį. Ženklas sako: „Manęs čia nėra.“ Vaizdas gudrauja: „Aš ir esu, ir nesu.“ Mentalinis vaizdas, kur kas galingiau nei fotografija ar dailės kūrinys, vienu ypu teigiantis ir negiantis tam tikrą prezenciją, yra iš esmės antisignifikatyvus. Jei ženklas rodo tai, kas jis nėra, tai vaizdas išlieka modifikuota ir šia prasme ambivalentiška esatis.

Būtent todėl Saussure'as ženklus galėjo pavadinti arbitraliais: jie yra tokie tušti, kad gali būti „kas tik nori“ (Saussure 1966: 66). O vaizduotiška sąmonė nėra iki galo arbitrali. Ji varijuoja manimi. Pjero vaizdas mano galvoje nėra *pats Pjeras*. Bet tuo pat metu šis Pjero vaizdas *būtent kaip Pjero vaizdas yra mano paties dalis*. Nekeldami klausimo apie jo susietumą su paties Pjero esatimi, mes fiksuojame jo implicitišką poveikį mano egzistencinei situacijai. Tą akimirka, kai regiu Pjero vaizdą, *aš pats kažkuria pra-*

sme esu Pjero vaizdas. Ši konkreti fantazija konstituoja unikalią psichinę geografiją, t. y. vaizdo prezencija įgauna svorį mano, kaip įsivaizduojančio Pjerą, esatyje. Kitaip tariant, Pjero vaizdas egzistuoja bent jau tokiu mastu, kuriuo egzistuoju aš kaip įsivaizduojantis Pjerą.

Todėl iš fenomenologinės perspektyvos aprašinėdami vaizduotės aktus, visuomet turime reikalą su tam tikra noetinio santykio prasme. Ir nors ši pastaba galioja absoliučiai visų suvokimo formų atžvilgiu, norėdami išlaikyti pirmines tyrimo intencijas, kuriomis siekiame išrišti neobjektišką vaizdo duotį, turėsime tai vis pabrėžti. Jei vaizdas nėra daiktas, bet aktas, tai ir nerealamas arba realumas yra ne objekto savybė, bet santykio modusas. Negalime svarstyti turinių, nekalbėdami apie į juos atgręžtą intenciją. Maža to, gali būti, kad netrukus paaiškės ir radikalesnė padėtis.

Vaizduotė kaip prezentifikacija

Dabar atidžiau patyrinėkime įvairias noetinio santykio raiškos galimybes. Šiame kontekste pirmoji ir svarbiausia vaizduotės apibrėžtis atskleidžia jau minėtą prezentifikacijos rakursą. Kaip matysime, *Vergegenwärtigung* tikroviškumo dialektika nurodo ontologinę plotmę – žinoma, tik tokiu mastu, koku Husserlio mąstymas leidžia sau kalbėti apie būtį – t. y. ne kaip tai, kas yra, bet tik kaip tai, kas pasirodo kaip esantis.

Idėjose pastebima: generalinė tezė (*Die Generalthesis*), leidžianti suvokti pasaulį „kaip iš tiesų egzistuojantį“ (*da-seiende Wirklichkeit*), nepasireiškia vienu ypatingu aktu (*eigenen Akte*) ar artikuluotu „sprendiniu apie egzistenciją“. Veikiau tai yra „nuostata,

kuri trunka nuolat“, visą natūralų ir budrų gyvenimą (Husserl 1950: 53). Tokiomis aplinkybėmis pasaulis atskleidžia savo ryšį su manimi. Jo charakteristika yra nepertraukiamai būti „štai čia“ (*da*), be perstojo atsidurti „po ranka“ (*vorhanden*) (Husserl 1950: 53). Taigi natūralioji nuostata, kurios dėka pripažįstame pasaulio egzistenciją, yra integralią santykių sistemą palaikanti konfigūracija. Čia ego yra ištirpęs tikrovėje, o jo veikimas nuolatos įsipainioja į pasaulio procesus. Tokiu būdu šis įsitraukimas į aktualybę implicitiškai išlaiko „generalinę tezę“ – „manau, kad pasaulis egzistuoja“.

Pastarojoje nuostatoje pasaulio tikroviškumas reiškiasi kaip aktualybė, t. y. kaip tolydus ir nepertraukiamas įsitraukimas į santykius, kurių negalima lengvai pašalinti ar atmesti. Budrūs išgyvenimai visų pirma pasižymi kontinuumu, kai vienas horizontas atveria kitą, viena perspektyva išauga iš kitos, o pasaulis išnyra vis naujais rakursais, kurie atrodo vienas su kitu susiję. Ir nors tai tapsmo pasaulis, toks tapsmas turi savo logiką ir tvarką, leidžiančią atpažinti daiktų tapatybes. Šį egzistavimo modusą Husserlis vadina *Gegenwärtigung* – betarpiška esatimi arba prezentacija. „Suvokimas, kaip prezentacija, apima pateikiamą turinį taip, kad kartu su pastaruoju jame objektas pasirodo savo paties duotyje (*als selbst gegeben erscheint*)“ (Husserl 1984 b: 83). Tai, kad pasaulis yra *duotas*, reiškia ir tai, kad jis *duotas tam tikru būdu*, į kurį būtina atsižvelgti.

Taigi suvokimas aptinka tam tikrą seką, nepaliaujamą srautą, kuriame išsiskystalizuoja daikto steigtis. „Pasirodantis daiktas konstituojasi taip, kad pirmapradžėje tėkmėje įsteigiami pojūčių ir suvienytųjų suvokinių bendrumai, t. y. nuolatinė kieno

nors sąmonė“ (Husserl 1966: 79). Daikto duotis pasireiškia per unifikuojančią orientaciją, kurios dėka daiktai įsteigia save – t. y. leidžia save atpažinti. Iš esmės būtent suvienytos tėkmės tolydumas yra esminis tokios konstitucijos pagrindas, o kartu ją stabilizuojantis faktorius. Žvilgsnio akiratyje, kad ir kokiuose kintančiuose registruose jis veiktų, visada esama pastovių elementų, kurių tėkmėje išsiskiria vidinis sąryšingumas su pačiu savimi ir su horizontų kontekstu. Kai daiktas „duodasi pats“, jis savimi pačiu (t. y. išlikdamas toks, o ne kitoks, pasiūlydamas tam tikrus prieigos būdus, galų gale rakursų įvairovėje nepaliaujamai siūlydamas automanifestaciją) vis iš naujo paliudija savo egzistenciją.

Tačiau ar toks tikroviškumo matas yra pakankamas? „Ar negalima manyti, kad Aš savo išgyvenimų sraute turi reikalą tik su įsivaizdavimais, kad jo srautas yra sudarytas ne iš ko nors kita, bet tik sukurtų intucijų? Toks Aš tesusidurtų su kogitacijų fikcijomis“ (Husserl 1950: 85). Anot Husserlio, tikrovės ir iliuzijos perskyrą išryškina būtent suvienytoji tėkmė. Kitaip tariant, tai, kad ego aptinka save sraute (arba netgi greičiau – ego yra srautas), leidžia konstatuoti, jog čia susiduriama ne tik su „atspindžiais vaizduotėje“ (*Reflexionen in der Einbildung*). „Tai, kas plevena priešais, nėra tik fiktyvus darinys (*Fiktum*). Pats plevenimas, kuriančioji sąmonė nėra sukurta, o jos esmei, kaip ir bet kuriam kitam išgyvenimui, priklauso refleksijos galimybė, kuri suvokia ir apčiuopia absoliučią štai-būtį (*absolute Dasein*)“. Neįmanoma nesutikti, kad fundamentaliausias ego tikrumas yra susijęs su srautišku kontinuumu. Negalėdami nuo jo atsiplėšti, esame sulieti su pasauliu į empatišką būklę. Tad „manasis įsijautimas

(*Einfühlen*) ir manoji sąmonė apskritai yra pirmapradiškos ir absoliučios duotys ne tik esmės, bet ir egzistencijos požiūriu“ (Husserl 1950: 85).

Tačiau jei tai, kas tolydu, sutampa su tuo, kas tikra, vadinasi, fiktyvumas (kaip realybės priešybė) turėtų pasižymėti pirmapradžiu nepastovumu. Vaizduotei sunku išlaikyti sukurtų darinių kontinuumą – tai yra turbūt svarbiausias bruožas, atskleidžiantis jos „tarsi“ charakterį. Mentalinės vizijos trūkčioja, nerimsta, tai pasirodo, tai dingsta, keičia pavidalus, nesugebėdamos išlaikyti tvaresnės tapatybės. Šis netolydumas (*Diskontinuität*) kontrastuoja ne tik su fiziniu pavidalu patiriamų paveikslų (t. y. dailės kūrinių) pasirodymo tolydumu (*Kontinuität*), bet ir, be abejonės, su pačiais percepcijos objektais. „Žodžiu: protėjiškas fantazijos būdas“ (Husserl 1980: 60). Sąmonei šis kontinuumo aspektas yra savaime svarbus – mes automatiškai renkames patvarumą. „Persikeldami iš suvokimo į vaizduotę, objektuose patiriame netolydumą. Tačiau kodėl būtent tolydumas, o ne netolydumas įgyja lemiamą svorį?“ (Husserl 1980: 77).

Ne „patys savaime“, bet *santykiyje* su suvokiniais vaizduotės dariniai (*Phantasmen*) yra „niekiški“ (*sind wie Nichtigkeiten*) ir nerealiūs (Husserl 1980: 77). Subordinacija tarp tikrovės ir netikrovės susidėsto, kaip kartais sakoma, automatiškai. Priskirdama vaizduotę netikrovei, sąmonė neklausdama paklūsta percepcijos taisyklėms. Tačiau būtent čia ir slypi keblumas, kurį Husserlis nujaučia, bet kurio neišsprendžia. „Fantazmai yra tikrai esantys, dabartiški pojūčių turiniai, ir, būdami tikrovės dalimi, jie patys yra tikri“ (Husserl 1980: 78). Kitaip tariant, natūralioji perskyra, kuria remiasi kasdienė

sąmonė, čia pasirodo kaip redukuotas (*ergo* supaprastintas) manymas, kuriame nesama „apodiktinio tikrumo“, bet veikia nekritiška nuomonė. Ir ar nėra taip, kad, transcendentaliniu *ἐποχή* suspenduodamas tikėjamą natūralaus pasaulio tikrumu, Husserlis „pamiršta“ suskliausti atitinkamai analogišką „netikėjamą vaizduotės tikrumu“ (arba „tikėjamą netikrumu“)?

Atrodo, kad neatsižvelgdamas į dviprasmišką vaizduotės statusą, kuriame išsilydo ir susipina „tikrumo ir netikrumo“ sandai, Husserlis jai suteikia pirmąjį vardą. Jo akimis, skirtis tarp percepcijos ir vaizduotės pasireiškia per šiuos bipoliškumus: prezentacija (*Gegenwärtigung*) – prezentifikacija (*Vergegenwärtigung*), aktualumas – neaktualumas. „Tai pasakytina apie visus fenomenus. Taip pat ir fantazmą (*Phantasma*) ir pojūtį (*Empfindung*). Fantazmas būtų universalus pojūtį atitinkančios prezentifikacijos vardas. Ir čia prezentifikacijos atžvilgiu dar turime skirtį tarp aktualumo ir neaktualumo. Šios skirtys eina pirma specifinės „nuomonės“ (Husserl 1980: 298).

Prezentifikuodama sąmonė sugrąžina esatį, kitaip tariant, atlieka atgaminimo funkciją. Todėl bendriausia prasme čia vaizduotė suvokiama kaip reprodukcija – ji paverčia esatimi tai, ko nebėra. „Aš galiu vėl išgyventi esatį (*Gegenwart*), bet ji negali būti sugrąžinta“ (Husserl 1966: 36–37). Tad jei suvokimas yra prezentacija (*Gegenwärtigung*), „kurioje objektas pasirodo mums, kaip sakoma, „savo kūnu“ (*leibhaftig*), savo esatimi“, tai vaizduotė, priešingai, yra prezentifikacija (*Vergegenwärtigung*), „kurioje objektas pasirodo mums kaip nesantis, bet kaip prezentifikuotas (*vergegenwärtigt*). Jis pasirodo taip, tarsi jis ten būtų – bet tik tarsi“ (Husserl 1980: 16).

Ką reiškia *leibhaftig*? Kas yra tas „kūniškumas“, tampantis savotiška suvokimine garantija, kad prieš mus plyti tikrovė? Aktualus žvilgsnis susiduria su polifonišku srautu, kuriame „pašalinės aplinkybės“ konkuruoja su mano dėmesį patraukusiais suvokiniais. Tarkime, dabar regiu mandariną priešais save stiklinėje lėkštėje. Nors jis mano akiratyje svarbiausias, bet tuo pat metu fone lieka daugybė elementų, kurie kelia suvokiminį triukšmą arba bent jau gaudesį. Ore sklindo smulkios dulkės, už lango girdėti pravažiuojančios mašinos, kambaryje – pritildyto televizoriaus bambėjimas. Nuolat keičiasi apšvietimas, tai priklauso nuo to, kokio dydžio debesis uždengia saulę, be to, galiu užuosti silpną troškinio, pagaminto pietums, kvapą. „Kai tik nukreipiu dėmesį ar tematizuoju suvokiamą objektą, šis objektas atskleidžia save esant kontekstualiai duotų objektų sanklodos terpėje“ (Casey 2000: 154). Dažnai rupus ir nesklandus tikrovės kontekstas neturi nė menkiausio ryšio su „grynuoju suvokimu“, kurį bandau pasiekti, išsiūrėdamas į mandariną stiklinėje lėkštėje. Savo tekste *Erfahrung und Urteil* Husserlis vartoja *Mitobjekten* sąvoką – viskas, ką atrandu patirtyje, yra atviro ir koreliatyvaus pobūdžio, dėl to be perstojo išnyra vis nauji „su-objektų“ horizontai. Kasdienybėje šių realybės aplinkybių atsisakyti neįmanoma.

„Kol mes išgyvename subjekto išivaizdavimą, mūsų suvokiamas regėjimo laukas nedingsta. Priešingai, mes suvokiame aplinką, nors ir ne pirminės reikšmės formos pavidalu“ (Husserl 1980: 45). Tačiau kartu, neutralizavus, bet iki galo neatsisakius percepcinio fono, išivaizdavime ima ryškiai dominuoti tai, kas svarbiausia, o „nereikšmingi“ elementai daugiau mažiau

atkrinta. Pats vaizdas išnyra tarsi daikto eskizas – ne toks sudėtingas ir detalus kaip empirinis objektas. Be to, vaizduotėje kaip *Vergegenwärtigung* nėra kontekstualaus įsitarpinimo, kuris ir suteikia tiesioginiams patyrimams *leibhaftig* faktūrą. Vaizduotės objektai – koncentruoti ir tematiškai išgryninti. Tai nereiškia, kad „šalutinės aplinkybės“ negali tapti išivaizdavimo taikiniu. Įmanoma sutelkti dėmesį net į sufantazuotas dulkes. Tačiau vaizduotė savo noemas pateikia tarsi išplėstas iš jų pasauliškumo. Pastūmėdama fantazmus į sąmonės teatro scenos vidurį, ji nusikreipia ir aprėpia viską vienu ypu, sutirpdydama neaktualias aplinkybes ir neesminius bruožus.

Įsivaizdavimo turinys yra atitinkamai užbaigtas. Kiekviena išivaizduota esatis ateina pilna forma. Nieko nelieta šalia ar anapus. Nieko nėra dar neduota. Niekas nesireiškia kaip *tuoj bus* duota ar *tikėtina*, kad bus duota. Visas turinys čia suimamas iš karto, viskas patenka į regėjimo akiratį. Visas skaidriai pateikiama išivaizduojančiojo fiziniam žvilgsniui (Casey 2000: 171).

Tačiau ar *leibhaftig* stygius ir uždaras fantazmų užbaigtumas gali būti prilygintas netikrumui? Detaliau išskleista perskyros analizė leidžia įtarti, kad situacija nėra tokia paprasta. Husserlio vaizduotės analitikas Lucas Claesenas išskiria penkias prezentifikacijos kaip nesaties prasmes (Claesen 1996: 128):

1. Prezentifikacija kaip nesatis visuomet realizuojasi pagal tam tikrą planą, kurį nustato laikas – „bet kokios tikrovės arba individualybės sąlyga“ (Claesen 1996: 128). Objektas gali būti nesantis vien tik temporaliniame santykiyje, kaip nesantis aktualios dabarties atžvilgiu. O prisiminime objektas iškyla kaip šiuo

- aktualių momentu nesantis, bet kaip anksčiau buvęs.
2. Atitinkamai anticipacijoje – kaip netrukus būsiantis.
 3. Aktuali esatis įtraukia ir laiko, ir erdvės apibrėžtis. Todėl nebūti galima ne tik dabarties atžvilgiu, bet ir pačioje dabartyje – „*nunc*, bet ne *hic*“ (Claesen 1996: 128). Šiai specifinės erdvinės prezentifikacijos rūšiai Husserlis suteikia specialų vardą – *Gegenwartserinnerung* – dabar egzistuojančio, bet percepciškai nepatiriamo dalyko intuicija.
 4. Subjekto, kuris nėra „aš“, intuicija suformuoja ketvirtąją prezentifikacijos rūšį – *Fremderfahrung*, t. y. svetimos kitybės nesatį manyje.
 5. Šios „mano“ ir „ne mano“ sferos suformuoja konkrečią realybių totalybę, kurią mes galime priskirti prie tikros (*wirklich*) realybės. Jos atžvilgiu vaizduotė irgi gali duotis kaip nesanti.

„Dviejų neidentišκών subjektų koprezenzija vaizduotėje Husserliui tarnauja kaip santykių su kitu subjektu matrica: lygiai taip, kaip, kai fantazuuju, galiu išgyventi kitą percepcinę sąmonę „tarytum“ būdu, taip ir, intencionaliai implikuodamas ar „įsivaizduodamas“ jo sąmonės gyvenimą, galiu ir „neva“ dalyvauti kito asmens gyvenime. Vaizduotė tampa galima tarpasmeninių santykių analizės sritimi“ (Stawarska 2001: 93). Išgyvendami savasties išsiskaidymą, mes kartu priartėjame prie intersubjektyvumo problematikos. Būtent aktualizuotas svetimumas kaip savotiška empatijos forma – galimybė savyje būti kitu – leidžia bent „tarsi“ pavidalu peržengti savo paties ribotumą. Vaizduotė čia veikia kaip „tikro“ (o ne fiktyvaus) susitikimo su „kitu“ sąlyga. Tokiu būdu jos iliuzinis statusas pakimba

ore. Kaip gali tai, kas netikra, tapti tikrumo pagrindu?

Turbūt dėl vis niekur nedingstančio realumo ir fiktyvumo supriešinimo fenomenologinių tekstų vertimuose prezentifikacija kartais tapatinama su „representacija“. Tiesa, Husserlis kalboje ieško naujų klodų, kurie galėtų tiksliau atskleisti *Vergegenwärtigung* ontologinį statusą. Budriame patyrimo egzistuoja situacijų, kuriose vaizduotės prezentifikacija virsta grynąja prezencija – pavyzdžiui, kai stebime paveikslą.

Jeigu mes gyvename išskirtinai vaizdų pasaulyje, tuomet bus įgyvendinama modifikuota suvokimo sąmonė (*modifizierte Wahrnehmungsbewusstsein*). Vaizduote dabar mes vadiname neaktualumo sąmonę. Tai kvazisuvokimo, kuris nėra tikroviškas, sąmonė. Mes matome tarytum. Tačiau tai yra ne prezentifikacijos, bet prezencijos sąmonė. Prezencijos sąmonė, kuri yra tarsi-sąmonė (*Gleichsam-Bewusstsein*)“ (Husserl 1980: 299).

Prezentifikacijos sąmonei – kad ji tokia būtų pripažinta – reikalingas kontrastas santykyje su prezencijos sąmone. Tačiau paveikslinė sąmonė konstituuoja dar kitokį – trečiąją – *modifizierte Wahrnehmungsbewusstsein* modalumą, kuriame suvokimas būtinus, bet jis įgyvendinamas kaip procesualus žvilgsnio optikos koregavimas. Paveikslinė sąmonė reikalauja vaizduotiškos modifikacijos – matymo daugiau, nei yra. Ontologiniu požiūriu čia „būti tarsi“ (vaizduotė) pasirodo kaip iš esmės kas kita nei „būti kito sąskaita“ (ženklas).

Atrodo, kad nors Husserlis diagnozuoja suvokimo ir vaizduotės susipynimo situacijas, kuriose tikrovė atsiskleidžia kaip bendramatiška plotmė, pats konceptualus aparatas neleidžia fundamentaliai iš naujo aptarti vaizduotės vaidmens vertės.

„Prezentifikacijos aktai atsiskiria nuo suvokimo aktų – galima sakyti, kad net jiems priešinasi – todėl, kad jie niekada nėra originali duotis. Tačiau opozicijos idėja nėra iš tolo neišsemia ir neišreiškia visų sudėtingo santykio aspektų, susiejančių originalius ir prezentifikuotus aktus. Kadangi jie priešinasi suvokimui, bet galų gale tas pats suvokimas juos pagrindžia ir jie tampa pastarojo modifikacijomis“ (Saraiva 1970: 142). Šioje tikslioje išvalgoje atsiveria visa *Vergegenwärtigung* sampratos problema. Net ir mėgindamas įveikti Hume'o „vaizdų kaip išpūdžių kopijų“ sampratą, Husserlis nuolat pabrėžia, kad prezentifikacija yra antrinė būtis, turinio požiūriu neturinti nieko pirmapradiška. Tokiu būdu – būtent per išlaikomą originalo ir kopijos opoziciją – pripažįstama klasikinė normatyvinė hierarchija, kurioje suvokimas tampa tvirtesniu pagrindu nei vaizduotė.

Kita vertus, pats Husserlio tyrimas pasiekia ribą, kuri verčia persvarstyti šią išankstinės nuostatos dichotomiją. „Prezentifikacijoje (*in der Vergegenwärtigung*) mes esame objektiškai ir kartu kiekvieną akimirką galime turėti sąmonę, kad mes ten *nesame*“ (Husserl 1980: 300). Skirtingai nei reprezentacija, kuri visuomet yra anapus mūsų, prezentifikacija išlaiko autentiškos egzistencijos krūvį. Vaizduotė, nors ir pakylėdama mus iki tam tikros nesvarumo būklės, iki neaktualaus „tarsi“ būvio, vis dėlto išlieka mūsų savasties dalimi – „tai, kas esame mes patys“. Išivaizdavimas čia atskleidžia delikačią ir oksimoronišką funkciją – esaties ir nesaties maišymą. Patvirtindami sąmonės charakteristikas, fantazmai reiškiasi kaip mūsų egzistencijos dalis, kaip nepaliaujamas *ego* integravimasis į pasaulio procesus. Nors ir pakludami tē-

kmės orientacijai, jie atsiskleidžia disonuančiose srauto fazėse, išsišakojimuose ar modifikuotose fizionomijose. Šiuo požiūriu sąvokos *Vergegenwärtigung* pirmasis *ver-* išreiškia paradoksalią ir pusiau determinuotą ontologiją, kurioje esatis sinchronizuojasi su nesatimi. *Ver* yra toji egzistencijos distancija, kurioje mano subjektyvumas atsiskleidžia išcentruotu pavidalu.

Vaizduotė kaip neutralizacija

Antrasis vardas, su kuriuo Husserlis sieja vaizduotės sampratą, yra neutralizacija. Tai kiek kitos plotmės kategorija nei prezentifikacija, nors yra implicitiška jos dalis. „Šiedu fundamentalūs procesai, kuriais išryškinama išivaizduojanti sąmonė, negali būti supriešinti, nes vaizduotė iš esmės yra neutralizacija, kuri yra išodinta prezentifikacijoje“ (Saraiva 1970: 175). Šiuo terminu apibūdinamas intencionaliajame santykiyje glūdintis vertinimas: „Pirmoji susijusi su suvokimo, antroji – su tikėjimo modusu“ (Saraiva 1970: 175). Abi apibrėžtys yra noetinės, tačiau atliktos skirtingais skerspjūviais. Vienur kalbama apie „kvazi-buvimą“, kitur – apie „kvazi-teigimą“.

Neutralizacijos analizė atskleidžia pasyviai aktyvų suvokimo modelį, kuris siejasi su pirmapradiu sąmonės kūrybingumu. Net tada, kai sąmonė tėra receptyvi (t. y. mėgina suvokti prieš save atsivėrusį lauką), ji aktyviai dalyvauja prasmėkūros procesuose, konstituodama pasaulio egzistavimą savuoju teigimu arba neigimu. Tai labai delikati ir dviprasmiška pastaba, balansuojanti ant ribos, kuria siekiama neįkristi į hermetišką perskyrą tarp subjekto ir objekto. Tarsi būtų sakoma – kiekvienas suvokimas yra teigimas, o kiekvienas teigimas, savo ruožtu, apima ti-

kėjimą. Todėl kiekvienoje pirminėje duotyje esama provokacijos, kuri pasireiškia kaip neužbaigtumas, į sąmonę įsiskverbiantis atvirumas, kartu įtraukiantis sąmonę atgal į pasaulį. Štai šis abipusis pasaulio ir sąmonės cirkuliavimas ir išreiškiamas tikėjimo aktais.

Neutralizacija tokiaame kontekste atsiskleidžia kaip kategorija, kuria diagnozuojamas bet koks suspendavimas, tikėjimo suskiliaudimas, realybės steigties atmetimas. Neutralizacija pasyvi, tačiau labai aiški – joje implicitiškas stebimos tikrovės nepozicionavimas, ištrinantis iš aktualios duoties realios prezencijos apibrėžtį, tačiau tokiu būdu išliekantis toje pačioje tikėjimo sistemoje. „Grynoji vaizduotė neutralizuoja, modifikuoja bet kokį tikėjimą. Tačiau ji jo nemodifikuoja taip, kad šis pavirstų nauju tikėjimu ar modalizuota būtimi“ (Husserl 1980: 559).

Husserliui noetinis tikėjimas yra visų pirma intelektualinis nukreiptumas, racionaliai priskiriantis patiriamų horizontų režimą. Tai greičiau vadintina „manymu, kad“ – štai dabar prieš save regiu savo kambarį, stalą, knygas ir implikatyviai manau, kad tai tikra; štai dabar užsimerkiu ir, „proto akimis“ išvydęs savo gerą draugą, manau, kad tai tik sąmonės vaizdiny.

Kartu su aktualybės (*Wirklichkeit*) idėja mes atsiduriame tetišškai nemodifikuoto intencionalumo sistemoje, doksos, tikėjimo intencionalume. Tikėjimas yra ne kas nors prikabinto prie vaizdinių, ne prie jų prisijungiantis *feeling*, ne čia atsirandantis, čia dingstantis būdas būti tokių vaizdinių paveiktam. Priešingai – tai nemodifikuota sąmonė pati savaime. Ji paklūsta proto taisyklėms, t. y. esminėms nemodifikuotos sąmonės intuityvaus išpildymo taisyklėms arba atitinkamai toms objektus kaip neatremiamų įrodymų tapatybes teigiančioms

esminėms taisyklėms, kurios gali „egzistuoti“ pačios savaime, supriešintos su besikeičiančia (nemodifikuota) sąmone. Egzistuojančių objektų (*seinden Gegenständen*), kurie priklauso egzistuojančiam pasauliui (*seinden Welt*), konstitucija yra proto darbas (Husserl 1980: 557–558).

Tačiau ši su pasyviu vertinimu sutampancio tikėjimo būklė, kurią atrandame percepcijos formose, yra neangažuotas, tačiau pirmapradis nukreiptumas. Pasireiškianti visų pirma kaip mažiausio laipsnio intencionalumas, ji yra patį racionalumą grindžiantis sąmonės logosas. Kitaip tariant, tai, kad aptinkame save sraute automatiškai reiškia, jog juo tikime. „Būtent išgyventų patirčių srauto egzistavimas ir svarbiausias, ir absoliutus. Ir toks jis garantuoja mąstymą – bet ne atvirksčiai. Ši egzistencijos pirmenybė vis dėlto yra lydima pirma mąstymo einancio tikėjimo pirmenybės. *Cogito* yra esminis ir svarbiausias tikėjimas. Kiekviena kieno nors sąmonė yra tikriausias tikėjimas tuo, kad sąmonė egzistuoja“ (Brainard 2002: 91).

Vaizduotė atitinkamai atsiskleidžia kaip tikėjimo trūkumas arba jo nevisavertiškumas, t. y. kaip ne visai įtikėta tikrovė, kaip doksinis modalumas, kuriuo identifikuojama noetinio santykio intensyvumo stoka.

Kiekvienas *cogito* turi savąjį *cogitatum*. Kiekvienas jų plačiausia prasme yra manymas [*ein Vermeinen*], tad kiekvienam jų priklauso ir tam tikras tikrumo modusas – tikrumas savaime, spėlionė, manymas, kad tai galima, abejonė ir t. t. Susiejus su šiais modusais atliekamos ir perskyros – tarp to, kas patvirtinama, ir to, kas atmetama, tarp to, kas teisinga, ir kas ne (Husserl 1954: 84–85).

Atrodo, kad neutralizacija čia jau yra duota iš anksto. Ir tai yra ryšio dinamikos

problema – įsivaizdavimo aktai nepalaiko stipraus signalo, juose gausu trukdžių ir triukšmų, stinga rišlumo ir tvarkos, jie nepasižymi tuo, ką apibendrintai galėtume pavadinti „tolydumo logosu“. Todėl tikėjimo pagrindas susijęs su primesta pasaulio valia – tikrovės, kurios percepcijoje negalime lengva ranka neutralizuoti, pasipriešinimas. Reali būtis yra aktyvi būtis, primetanti savo eigą ir aplinkybes.

Modifikuodama neutralumą, vaizduotė pasirodo kaip implicitiškai joje glūdinčio prisiminimo konfigūracija. „Įsivaizdavimas (*das Phantasieren*) apskritai yra teigiančios prezentifikacijos neutralumo modifikacija, taip pat prisiminimo plačiausiai pamąstoma prasme modifikacija“ (Husserl 1950: 224). Kaip matėme, neutralizacija nėra išskirtinė įsivaizduojančios sąmonės prerogatyva, ji būdinga mažne visiems neaktualaus patyrimo modusams (t. y. ir intelektinei abejonei, ir atminčiai, ir vaizduotei), tačiau „kaip re-prezentacija vaizduotė yra prisimenančios prezentifikacijos neutralizacija. Kitaip tariant, vaizduotė yra ne-pozicionuojanti prezentifikacija, kuri gali būti suprasta kaip neutralizuotas prisiminimas, taip fantazuoti reiškia patirti *tarsi būtų prisimenama*“ (Lutz 2007: 116). Čia vaizduotė yra suvokiama kaip antro lygmens neutralizacijos aktas, originalumo požiūriu nusileidžiantis ne tik suvokimui, bet ir atminčiai.

Reikia pažymėti, kad neutralizacija yra net pačiam Husserliui daugiausia abejonių kelianti svarstymų apie vaizduotę apibrėžtis. Pastarąją sąvoką fenomenologijos tyrinėtojai kai kada prilygina „neaktualumo“ arba „kvazi-pozicionalumo“ kategorijoms. „Visais šiais atvejais nuolat išlieka ta pati fenomeno tema: teigimo stokojantys (*setzungslose*) aktai, t. y. aktai, kuriuose nors

dar vis egzistuoja teigimo pobūdis, jis yra netekęs savo jėgos“ (Volonté 1997: 140). Tai ir iškelia komplikuotų klausimų. Ar tikrai įsivaizdavimas reiškia priešais mane plytinčio pasaulio atmetimą? Ar sąmonės gyvenimo aprašymas per vienakryptę teigimo ir neigimo prizmę yra adekvatus? Neutralizacija numato, kad įsivaizdavimas išauga iš tikrovės percepcijos, kad yra joje įsaknytą, kitaip tariant, tai reiškia ne ką kita, kaip tai, kad įsivaizduodami mes neutralizuojame tikrovę.

Turbūt todėl šis terminas labiausiai pasitarnauja tiems, kurie Husserlį kritikuoja dėl vadinamojo „percepcijos primato“. „Husserlio požiūriu, ontologiškai neįmanoma suvokti vaizdo nesuvokiant objekto. Kiekvienu įsivaizdavimo atveju vaizdo įsisąmoninimas neįmanomas be objekto įsisąmoninimo. Tad, kadangi vaizdo suvokimas yra objekto suvokimo būdas, mentalinio vaizdo sąmonė yra priklausoma nuo įsivaizduojamo objekto supratimo“ (Drost 1990: 582). Kitaip tariant, ką nors įsivaizduodamas aš neutralizuoju kadaise išgyventą šio dalyko patirtį – negaliu neutralizuoti to, ko nėra buvę.

Kita vertus, Husserlis išvelgė, kad vaizduotės kaip tikėjimo neutralizacija nėra pakankama. Vėlyvuuju laikotarpiu, svarstydamas šį klausimą, jis suabejoja: „Bet ar neprivalu čia pasakyti dar kai ką kita? Fantazija neabejotinai konstituoja „idealias“, „grynąsias“ galimybes. Ir tai pristato štai ką: tokiu mastu, koku tikėjimas vis dar yra, vaizduotės požiūris „išsilaisvina“ iš jo. Aktualų tikėjimą jis paverčia „tarsi“ tikėjimu; tikra būtis tampa tarsi-būtimi (tarsi tai būtų tikrovėje)“ (Husserl 1980: 559). Pastaba, kuri leidžia nujauti, kad redukcija siekia per toli. Apibūdindami

įsivaizdavimą kaip neutralizaciją, mes įžvelgiame joje išankstinį nepriteklių, ir šitaip iki galo neįsisąmoniname irealizuojančios funkcijos potencialo. Ar tikrai vaizduotė tėra tikėjimo netekusi, suskliausta tikrovės prisiminimo variacija?

Ilgainiui Husserlis atsisakys pozicijos, kad neutralizacijos (ar neutralumo) modifikacijos sąvoka gali išsemti *die Phantasie* prasmių lauką. „Posakis „neutralumo modifikacija“ tinka tematiniam pakeitimui, bet ne vaizduotei. Vaizduotė turi būti praplėsta tam, kad įtrauktų percepcinę ir reprodukcinę vaizduotę. Kiekvienas išgyvenimas be išimties turi savo „tarsi-modifikaciją“. Kiekviena tema atitinka „tarsi-temą“ (Husserl 1980: 591). Beje, šis nuomonės pakeitimas ženklina ir dar platesnių svarstymų galimybę. Rankraščio originale paskutiniai sakiniai buvo perbraukti (galbūt net iš karto po to, kai buvo užrašyti), o šalia Husserlis pridėjo pastabą: „Taip, ar esama perceptyvios vaizduotės?“ Iš tiesų, viena vertus, protėjiškoje vaizduotėje stinga realaus pasaulio suvokimą palaikančio tikėjimo, bet, kita vertus, į bendrą sąmonės tėkmę įsikomponavęs vaizdas gali reikštis inovatyviai, o kartais ir susipinti su suvokimo procesais. Štai kodėl irealumo duotyje vargiai įžvelgsime prieš tai buvusį pozicionuojantį aktą – ji iš prigimties priešinasi keliapakopiškumui. „Vaizduotė nėra teigimą, o paskui neutralizavimą įtraukiantis dviejų žingsnių procesas, kuris savo ašimi išlaikytų originalų teigiantį aktą, kuris dabar yra neutralizuotas. Vaizduotė nuo pradžių yra nepozicionuojantis aktas“ (Brough 2005: XXXIX).

Husserlio užrašytą pastebėjimą vertėtų pratęsti – vaizduotė konstituojama ne tik „idealias“, bet ir „realias“ galimybes. *Sub specie purae possibilitatis* įmanoma beveik viskas

(namai gali skraidyti, stalai bėgioti, žvėrys kalbėti ir t. t.). „Jei duotoji vaizduotiška prezentacija yra pateikiama ir kontempliuojama kaip grynai galima, negalima teigti, kad tuomet ji yra kažkas tokio, ką mes tam tikru būdu išigyjame ar užvaldome“ (Casey 2000: 117). Tokiuose įsivaizdavimo aktuose tikėjimo faktorius beveik išnyksta. „Tad teigti, kad kas nors yra grynai galima vaizduotėje, reiškia laikyti tai esant visiškai numanomo, t. y. kažko savaime verto mūsų momentinio dėmesio“ (Casey 2000: 118). Kurdama ir įžvelgdama idealiąsias galimybes, vaizduotė pabrėžia savo tariamą hermetiškumą ir taip tik slepia gyvybingąjį potencialą. Tuomet apie ją galima pasakyti, kad tai – „netekęs jėgos aktas“ arba kad „neutralizuotas aktas nėra tikraja šio žodžio prasme aktas, bet bejėgis pakartojimas (*réplique sans force*), tam tikras originalaus akto šešėlis“ (Saraiva 1970: 190).

Jėgos klausimas čia nėra atsitiktinis. Vaizduotė savo esmingiausias bruožus atskleidžia kaip tik tuomet, kai iš silpno, trapiaus ir nepastovaus sugebėjimo persimaino į neatremiamą *force majeure*, t. y., kai galimybė tampa mūsų akivaizdoje esančios duoties aktyvu, net ne hipotetine, bet integralia veiksmų dalimi ar implicitiškai regima trajektorija. Tuomet apgaubdama tikrovę išplėtos prasmės aura, ji forsuoja valingo veikimo procesus – galiu pastatyti namą, nepaisant to, kad neturiu pinigų; privalau nugalėti, nors atrodau silpnesnis už priešininką; perskaitysiu šią knygą iki galo, kad ir kokia nuobodi ji būtų. Kai pats santykis su rezistenciška aktualybe reikalauja įveikos, vaizduotės modifikacija kaip tikėjimo modifikacija virsta tikrovės modifikacija. O doksinis manymas transformuojasi į valingą tikėjimą.

Tokiose situacijose matome, kad prasi-dėjęs kaip paprastas vertinantis nukreip-tumas suvokime ištirpdytas tikėjimas gali apaugti naujais aktais, šitaip savo noetikoje integruodamas keletą tikėjimo lygmenų. Suvokdamas (o kartu ir įsivaizduodamas) aš atskleidžiu tam tikrą laikyseną – net jeigu ji nėra nei reflektuota, nei artikuluota. Tačiau tokia pasyvioji nuostata bet kurią akimirką perauga į aktyvius pasirinkimus, į mūsų apsisprendimą dėl gyvenimo klausimų. Tur-būt būtent tai turėdamas omenyje Husserlis viename iš vėlyvųjų tekstų „Filosofija kaip griežtasis mokslas“ teigia: „Visas gyvenimas yra pozicijos priėmimas [*Stellungnehmen*], kiekvienas pozicijos priėmimas priklauso nuo privalėjimo [*Sollen*], nuo pagal į abso-liutų galiojimą pretenduojančias normas priimamo sprendimo dėl galiojimo ar negaliojimo“ (Husserl 1987: 336).

Ir nors visuotinai galiojančių normų klausimas lieka problemiškas, drįstume teigti, kad šiame kontekste minimą *Sollen* sužadina ne kas kita, kaip irealūs elemen-tai – suprantant juos kaip eidetinius pras-mės sandus. Būtent jie suintensyvina realy-bės aktyvą – tarsi sąmonės valia provokuotų pasaulio valią ir atvirkščiai. Kitaip tariant, doksiniam realybės režimų pasiskirstymui būdingas vidinis judėjimas, didesnio ar ma-žesnio įelektrinimo tikėjimu aktai, kuriuose racionalus vertės pripažinimas koreliuoja su tuo, kas paprastai redukuojama iki afektyvių būsenų. Šioji padėtis nuolat kinta kokybės arba išgyvenamo masto požiūriu, padidindama arba sumažindama „tikrovės tikroviškumą“. Taigi intencionalume glūdintis tikėjimas yra kartu integracijos į aktualiai duotus procesus indeksas. Galbūt net įmanoma teigti, kad kuo aktyvesnis intencionalumas, tuo daugiau jame esama

tikėjimo, o kartu tuo svariau įsitraukiama į realybės interaktyvumą. Kita vertus, skepsis, karteziškoji abejonė ir galų gale fenomenolo-ginis *ἐπιτοχή* – skirtingų paskatų ir mode-lių tikėjimo suspendavimai – *per negationem* išryškina vienintelį nepanaikinamą tikrovės šaltinį. Descartes'o „aš maštau“ (nuo kurio pradeda ir Husserlis) gali atkurti pasaulio egzistavimo vertę tik todėl, kad jame jau esama integruoto „aš tikiu“.

Tai, kad vaizduotės modifikacija sutampa su tikėjimo modifikacija, sąmonės gyveni-me jai suteikia kur kas svarbesnį vaidmenį, nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio – juk, Husserlio žodžiais, „bendroji esminė sąmonės ypatybė lieka išsaugota modifika-cijoje“ (Husserl 1950: 64). Visą aktų srautą persmelkiantis kaitos principas – varijuoti, praturtinti, išplėsti arba, atvirkščiai, su-telkti, nuskurdinti, susiaurinti – išskleidžia perspektyvą, kurioje vaizduotės funkcija atlieka suvokimo procesų katalizatoriaus vaidmenį. Koncentruodama, sutirštindama ir suaktyvindama prasmes, ji idealiąsias gali-mybes paverčia realiomis. Kai įsivaizduotos perspektyvos patenka į abipusę aktualumo ir neaktualumo dinamiką, jos sukelia tikėjimu įkrautą turinių magnetizmą. Šioje šviesoje dabar ir patyrinėsimė trečiąjį fenomenologinės vaizduotės vardą.

Vaizduotė kaip modifikacija

Husserlio tyrinėtoja Maria Manuela Saraiva pažymi: „Vaizduotė taip pat yra universali modifikacija, taikoma visiems išgyveni-mams. Ji gali būti taikoma taip pat plačiai, kaip ir transcendentalinė redukcija“ (Saraiva 1970: 203–204). Tačiau, mūsų akimis, didžiausia problema šiuo aspektu susijusi ne su tuo, kad įsivaizdavimo intencijos lydi bet

kokią mūsų patirtį, kitaip tariant, kad visas mūsų patyrimo laukas yra atviras modifikacijos patirčiai. Kur kas daugiau keblumų sukelia Husserlio prielaida, kad esama „nemodifikuoto intencionalumo“, kuris, kaip matėme, Husserlio siejamas su „aktualumo“ išgyvenimais. Jeigu būtent tikėjimas yra „nemodifikuota sąmonė pati savaime“, tai ar nėra taip, kad šis aktas išlieka toks tik todėl, kad yra racionaliai orientuotas. Šiuo požiūriu negalima nesutikti, kad egzistuojančių objektų konstitucija yra proto darbas – griežtos lokalizacijos ir vertinimai brėžiamos tik iš *ratio* perspektyvos.

Tačiau tai, kad aktualybė yra objektiškai nuskaidrinama iš intelekto perspektyvos, nereiškia, kad jos patirtis išsamiama vien tik šiuo rakursu. Mūsų akimis, modifikaciją reikia nuo pat pradžių apažinti tikėjimo aktuose. Tikėjimas, kaip matėme, yra ne tik doksiniis manymas, bet ir valios intencija – t. y. sąmonės judėjimas, kuriuo pasitinkami *Wirklichkeit* horizontai. Ir kaip valios nusikreipimas, tai yra tikėjimas tikrovės pasikeitimu – jeigu norite – galimybių įveiksinimas, kuris yra be perstojo apipintas vaizduotės intencijomis. Srautišką aktualybės pokytį sąmonė pasitinka judėdama kartu su juo, ir šiame dinaminiam susietume galima atpažinti neblėstančios modifikacijos kryptį.

Čia pravartu prisiminti, kad peržvelgęs savo paties susikurtą vaizduotės sistemą ir pastebėjęs konkrečios patirties gyvumo trūkumą, Husserlis galutinai pripažįsta savo „paklydimą“, kuris kilo iš senosios epistemologinės subjekto ir objekto perskyros.

Aš turėjau schemą „supratimo turinys ir supratimas“, ir ji buvo pakankamai prasminga. Tačiau visų pirma suvokimo atveju jame, kaip konkrečiame išgyvenime, neturime

spalvos kaip supratimo turinio, o paskui suvokimo charakteristikos, kuri sukelia pasirodymą. Atitinkamai ir vaizduotės atveju neturime spalvos kaip turinio, o tuomet modifikuoto supratimo, kuris sukelia fantazijos pasirodymą. Priešingai: sąmonė susideda iš sąmonės ir sąmonės vien (*durch und durch*), ir net pojūčiai taip pat kaip ir vaizduotės vaizdai yra „sąmonė“ (Husserl 1980: 265).

Norėdami iš pagrindų suvokti, ką Husserlis turi galvoje sakydamas „*durch und durch*“, dar kartą prisiminkime performatyvų intencijų tėkmės pobūdį. Jau minėjome, kad, bandydami adekvačiai perteikti sąmonės turinius, susiduriame su intelektine dinamizmo stabilizacija. Nuolatinis judėjimas, aktai, intencijos verčiami į „daiktų kalbą“ ir išreiškiami statiškais, substanyviais terminais. Sąmonės struktūrą plačiausia prasme būtų galima įsivaizduoti ne kaip konstruktyvaus ir įreminančio charakterio darinį, kuris vėlgi grąžintų mus prie substancialumo, tačiau kaip savaiminę judėjimo kryptį, pobūdį ar tipiką, t. y. efemeriską akto apibrėžtumą, egzistuojantį tiek, kiek egzistuoja pats aktas. Kalbant gramatiniais terminais, sąmonė priklauso tokio veiksmožodžio (predikato) sferai, kuris savyje ištirpdo tai, ką predikuoja, kitaip tariant, predikuoja patį save. Nepaisant to, fenomenologiniuose tekstuose susiduriame su nemenku kiekiu sąvokų-vardžodžių (pvz.: horizontas, sąmonė, laukas, polius, vaizdas ir t. t.), kurių konotacijos nurodo substancijos ir objekto pasaulį, t. y. iš prigimties tarnauja tam, ką Husserlis nusprendė redukuoti. Žinoma, jei esame nusiteikę fenomenologiškai, galime nuolat sau priminti, kad čia turime reikalą su nenutrūkstamu *srautiškumu*. Kartu kyla klausimas, ar kalba, kuria čia kalbame apie transcendentalines problemas, nėra tai, ką

taip pat reikėtų suspenduoti kaip ir bet kuri kitą natūralios nuostatos pasaulio atributą. Kitaip tariant, atrodo, kad Husserlio vykdoma *ἐποχή* praleido vieną svarbų dalyką – kalbos redukciją. Ir gali būti, kad kaip tik todėl, jog, apčiuopdamas šią keblią problemą, fenomenologas ieško tokios ir performatyvios išraiškos, vaizduotės esmė išreiškiamą ne daiktavardžiais, bet nukreiptumą ženklinančių prielinksnių grandine.

Šita „pro ir pro“ būtis, nuolat banguojančios sąmonės diagnozė leidžia atskleisti vaizduotės funkcinę prasmę:

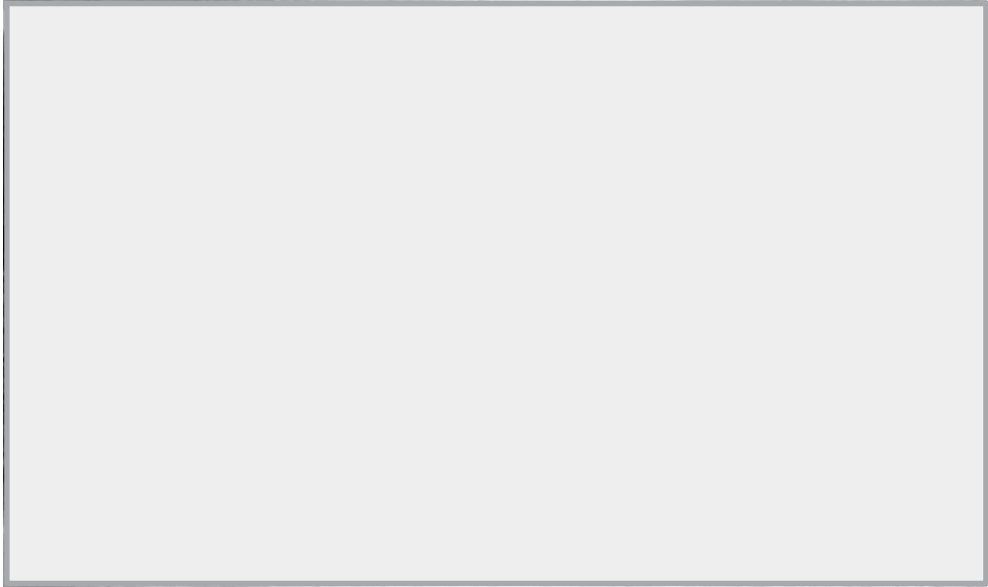
Jei aš analizuoju vaizduotę (vaizduotės darinį), neatrandu spalvos ar ko nors panašaus, bet vėl randu vaizduotės sąmonę. Kaip ir analizuodamas suvokimo sąmonę, aš ir vėl randu suvokimo sąmonę. Vaizduotė yra būtent modifikacija ir vien modifikacija (*durch und durch Modifikation*), ji negali talpinti nieko, išskyrus modifikaciją. Ši modifikacija, kaip toks išgyvenimas, gali būti suvokiama (*ist Wahrnehmbares*); o šio išgyvenimo suvokimas savo ruožtu turi savo modifikaciją (Husserl 1980: 265).

Tai, kad „pats save keičiantis kitimas“ yra ne tik vaizduotės tyrimų, bet ir visos Husserlio fenomenologijos ašis, patvirtina ir Husserlio tyrinėtojai:

Modifikacijos idėja yra ypač svarbi Husserlio fenomenologijoje. Ją randame beveik kiekviename „Idėjų“ pirmojo tomo puslapyje ir ji perteikia fundamentaliai dinaminę koncepciją, kurią Husserlis sudaro iš sąmonės gyvenimo. Dedukcijos metodas čia nėra atspirties taškas. Išgyvenimai remiasi vienas kitu, jie transformuojasi ir modifikuojasi pagal bazinę duotybę“ (Saraiva 1970: 143).

Panašų dalyką omenyje turi ir Sartre'as, minėdamas sąmonėje vykstantį bangavimą. „Sąmonė pati sau pasirodo kaip kūrėja,

tačiau nepaverčia šio kūrybiško charakterio objektu. Kaip tik dėl tokios blyškios ir nepastovios kokybės įsivaizduojanti sąmonė prisistato ne kaip jūroje plūduriuojanti malka, bet kaip banga tarp bangų“ (Sartre 2005: 35–36). Šis modifikuojantis bangavimas yra rimčiausias atsakas į hjūmiškąją vaizduotės kaip įspūdžių kopijų reproduktorės teoriją. Vaizduotės esmė – ne turinių atgaminimas, bet neblėstanti jėga pakeisti net ir tai, kas jau yra pakeista. Modifikuojami ne tik įspūdžiai, ne tik patirtys, ne tik daiktai, ne tik į žvilgsnio akiratį papuolet fragmentai. Modifikuojama ir tai, kas jau buvo modifikuota. Įsivaizduodama vaizduotė keičia ir savo pačios jau suformuotus *phantasmata* – modifikuojanti funkcija modifikuoja modifikaciją. Štai kodėl ji yra modifikacija „pro ir pro“. Ir ši neblėstanti metamorfozės atliktis, vis naujas figūras išrandantis arba jau išrastas koreguojantis sąmonės *break dance*, šis žaidžiantis ir performatyvus kūrybingumas yra tai, kas leidžia išlaikyti ryšį su aktualybe. Nes vaizduotė kaip modifikacija yra ne tik kaitos žavesys, save pačią atskleidžiantis be perstojo kaitai atviroje galimybių situacijoje, bet ir paties tikrovės principo įsisąmoninimas. Sąmonę svaigina ne tik suvokimas, kad „viską galima pakeisti“, bet ir kad kaita yra įsitikrovinimo būdas. Ji pasirodo ne kaip baigta, bet kaip baigtina prasmė, kaip iššūkis, kaip kvietimas pratęsti ir ištraukti. Antikinio žmogaus vaizduotė sujungė moters torsą ir žuvies uodegą į sirenos pavidalą. Anderseną ją pavadino undine ir privertė bergždžiai įsimylėti. Magritte'as jos kūno sandus sukeitė vietomis – nupiešė būtybę moters kojomis ir žuvies galva. Ir tai, be abejonės, ne pabaiga. Modifikacijos principas toks galingas, kad sunku būtų atrasti tą pirmąjį elementą,

RENÉ MAGRITTE. *L'invention collective* (*Collective Invention / Kolektyvinis išradimas*). 1934. Drobė, aliejus. 73,5 × 97,5. Šiaurės Reino Vestfalijos meno kūrinių kolekcija, Diuseldorfas, Vokietija

bazinį atomą, kuris tampa kompozicine medžiaga. Klaidinga manyti, kad vaizduotė kaip aktas išardo patyrimo medžiagą iki kokių nors embrioninių objektų ar jų elementų, o paskui juos perkomponuoja į naujus. Ir nors to rezultatai slepiasi už šios iliuzijos, turime nepamiršti, kad sąmonėje nieko nėra objektiška – net ir išpūdžiai yra *durch und durch* sąmonė. Todėl modifikuojami ne daiktai, bet suvokimo aktai ir bangos. Išsikristalizavusios noemos, tampančios vaizduotiško žongliravimo pagrindu, nėra nekintančios platoniškos idėjos, bet veikiau pasyviai įvykdytos sintezės prasminiai dariniai. Platonizmo čia tiek pat, kiek esama prasmę atkartojančio ir išskiriančio sintetinio įveiksinimo. Pati noema niekada nėra griežtai apibrėžta – kaip sakė Fichte, „ką nors griežto gali nustatyti tik intelektas“ (Fichte 1971: 216). Būtent intelektas ir fiksuoja šį modifikacijos srautą, būtent jis

įvertina ir apibrėžia nusėdusius prasmės rudimentus, būtent jis objektyvuoja perkomponuotus fantazijos produktus.

Kita vertus, tai reiškia, kad vaizduotė, kurios esencija yra nuolatinis keitimas (is), negali būti atsietą nuo visų įmanomų išgyvenimų lauko. Svajotojo gyvenimas irgi yra tam tikra *patirtis*. Įsivaizdavimas gali palikti savo pėdsakus, kuriuos sąmonė traktuoja lygiai taip, kaip ir visą likusią patirtį. Aš ne tik galiu atsiminti tai, kas realiai įvyko, – lygiai taip pat įmanoma, kad atmintis sugrąžintų tai, apie ką svajojau. Negana to, man šis antrojo laipsnio prisiminimas gali tapti brangus, galiu džiaugtis tuo, ką prisimenu svajonėse, arba stengtis jas pamiršti. Tas pats principas galioja ir psichologinio gyvenimo atveju. Stiprias emocijas sužadinantys fantazijos dariniai gali mane persekioti kaip *idée fixe* – taip pat, kaip mane persekioja per atmintį sugrįžtantys

suvokinių konfiguracija susidaro organiškoje patirties vienovėje. Todėl niekaip negalime sutikti su Sartre'o pastaba, kad

haliucinacijos objektas prisiminimuose išlaiko neutralų pobūdį. Būtent bendras ligonio elgesys, o ne tiesioginis prisiminimas šias regimybes priskiria tikrovei. Tai įrodo faktas, kad kiekvienas mūsų pervargęs ar apsinuodijęs alkoholiu gali regėti haliucinacijas, bet tiesioginis prisiminimas jam tai atskleis tiksliai kaip haliucinaciją (Sartre 2005: 307).

Deja, šis Sartre'o įrodymas vargu ar gali kam nors pasirodyti įtikinantis. Greičiau atvirkščiai, patirtis moko visiškai priešingai. Nesileisdami į samprotavimus apie intoksikacijos ir apdujimo išgyvenimus, kurie skirtingais atvejais gali būti labai įvairūs, tenorime pasakyti, jog nebūtina patirti alkoholinę karštligę tam, kad prisiminimo fazėje nerealumo ir realumo modusai susilygintų arba integruotųsi vienas į kitą. Be jau kiek anksčiau minėto pavyzdžio apie berniuką, kuris mėgo pyragą su braškėmis ir grietinėle, pateiksiu kitą *locus communis*.

Kam nėra pasitaikę klausti savęs, ar aš sapnavau vieną ar kitą dalyką, ar jis iš tikrųjų man nutiko? Tai ypač dažna tada, kai sąmonė įstringa tarpinėje būsenoje tarp miego ir būdravimo. Pavyzdžiui, anksti ryte, vos suskambus žadintuvui, aš šiek tiek prabundu, bet tučiuojau vėl nugrimztu į miegą. Neaiškiai suvokiu, kad privalau keltis, bet sapnuoju, kad man skambina draugas (tebūnie Sartre'o mėgstamas Pjeras) ir kviečia mane nueiti su juo į kiną. Po kiek laiko vėl suskamba žadintuvas. Pagaliau ryžtuosi atsikelti, užsiimu rytine ruoša, prausiuosi ir pusryčiauju. Tada skubėdamas skambinu draugui Pjerei, klausiu, kurią tiksliai valandą prasideda filmas. Pjeras, savaime supranta, nustebeš – jokio skambučio nebuvo.

Tai mano sąmonė sudėjo abi šias patirtis į lygią gretą – įvykdė vienalytę sintezę. Tačiau jei ne išoriška patirties legitimacija, kitaip tariant, jei ne mano pasitikėjimas Pjero žodžiais, sąmonė jo neįvykusį skambutį identifikuotų kaip realų faktą. Svarbu pasakyti, kad tikrovės restitucija įvyksta visiškai ne patirtiniu, o verbaliniu būdu. Tačiau juk Pjeras gali būti pokštinkininkas melagis, kuris dažnai man skambina paryčiais norėdamas pajuokauti. Tuomet nebėgaliau pasikliauti nei jo *žodžiais*, nei savo *patirtimi*: nebežinau, ar ši rytą man kas nors skambino ir kur nors kvietė. Formalaus objektyvumo siūlas pamestas. Drįstame manyti, kad esant alkoholinės intoksikacijos ir kitokio apdujimo būsenos, sąmonė netgi darniau audžia vientisą patirtinį audinį, kuriame fikcijos ir tikrovės svyravimas darniai įsilieja vienas į kitą. Kaip sako Sartre'as, „tai įrodo faktas“, kad neretai alkoholi vartojantys žmonės, aptardami vakarykštes linksmybes, prisimena visai kitokias patirties versijas ir gausiai diskutuoja, kuris jų prisimena tiksliau. Per drąsu manyti, kad jie visi matė haliucinacijas, tačiau net ir lengvai stimuliuojama sąmonė linkusi į ypač kūrybingas situacijos interpretacijas.

Žinoma, šiose keliose situacijose patiriamas aktualybės ištirpimas įsivaizdavimo aktuose gali būti traktuojamas kaip tam tikra ribinė situacija. Mūsų galva, jis atskleidžia visai priešingą perspektyvą – praplėstos ribos koreguoja tai, ką laikome „normalumu“ ir „vidutiniškumu“. Ryškiai modifikuotas intencionalumas leidžia kelti klausimą, ar egzistuoja koks nors nemonifikuotas intencionalumas, kitaip tariant, ar aktualybės patirtis išsemiamą proto reguliuojamu doksiniu tikėjimu. Be abejo, jis reikalingas tam, kad užtikrintume suvokimo aiškumą,

išskirtume daiktų kontūrus, pamatytime juos kaip tapačius sau objektus.

Tačiau modifikaciją susiedami su percepcija joje atskleidžiame įvairius intensyvumo lygmenis. Mes ne tik „durch und durch“ įsivaizduojame, bet ir „durch und durch“ suvokiame, ir šis bangavimas registruoja mūsų įsitraukimo lygmenis. Prisiminkime – Husserliui modifikacija yra nepaliaujamai vykstantis, nuolatinis aktas. Ir būtent šis kardinalus laikiškumas leidžia atpažinti jo integralumą. Suskaidymas į pirmines juslines duotybes ir modifikuotinus vaizdinius mus sugrąžintų prie empiristinės sampratos, o „durch und durch“ eina pirma bet kokio chronologinio „prieš ir po“.

Išvados

Taigi Husserlio vaizduotei taikomas conceptualus aparatas atskleidžia keletą problemų. Išskiriant vaizduotėje prezentifikacijos, neutralizacijos ir modifikacijos funkcijas, tyrimas atveria tam tikras alternatyvas. Nors visuose šiuose terminuose impli-

kuojamas aktualybės patyrimui priskirtas visavertiškesnis svoris, o įsivaizdavimo aktai griežtąja prasme stokoja „tikroviškumo“ ar „kūniškumo“, pasirodydami „stokos“ arba „tarsi“ režimu, atidesnis jų aptarimas atskleidžia, kad pastarasis vaizduotės statusas brėžiamas iš intelektualinės pozicijos. Vadinasi, atmesdami iš suvokimo modifikacijos ar modifikuojančio tikėjimo faktorių, mes priimame tik tam tikrą aktualybės patyrimo modelį – racionalizuojame tai, ką vadiname „tikrovės suvokimu“.

Tačiau atsisakius lyginimo santykio arba išankstinės patyrimo chronologijos paaiškėja, kad kai kurie vaizduotės veikimo registrai – ypač tikėjimo ir modifikacijos atveju – atskleidžia papildomus percepcijos intencionalumo klodus, kurie visų pirma reiškiasi įvairiuose situacijos intensyvumo charakteriuose. Išcentruodama ir išbalansuodama „objektinį žvilgsnį“ vaizduotė katalizuoja valingą įsitraukimą, o kartu radikalizuoja kitimo patirtį, leidžiančią adekvačiau apčiuopti ir srautišką aktualybės tėkmę.

Literatūra

Brainard, M. 2002. *Belief and its Neutralization: Husserl's System of Phenomenology in Ideas I*. New York: State University of New York Press.

Brough, J. B. 2005. Translators introduction, in: Husserl, E. *Phantasy, Image Consciousness, and Memory (1898–1925)*. Dordrecht: Springer.

Casey, E. S. 2000. *Imagining. A Phenomenological Study*. Bloomington/London: Indiana University Press.

Claesen, L. 1996. Presentification et fantaisie, *Alter. Revue de Phénoménologie* (4): 123–159.

Drost, M. 1990. The primacy of perception in Husserl's theory of imagining. *Philosophy and Phenomenological Research* 1 (3): 569–582.

Fichte, J. G. 1971. Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre, in *Fichtes Werke. Zur Theoretischen Philosophie*. Band I. Berlin: Walter de Gruyter & Co: 83–328.

Husserl, E. 1950. Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Erstes Buch: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie, in *Husserliana III*. Den Haag: M. Nijhoff.

Husserl, E. 1954. Die Krisis der Europä-

ischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie. Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie, in *Husserliana* VI. Den Haag: M. Nijhoff.

Husserl, E. 1966. Zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstseins (1893–1917), in *Husserliana* X. Den Haag: M. Nijhoff.

Husserl, E. 1972. *Erfahrung und Urteil. Untersuchungen zur Genealogie der Logik*. Hamburg: Felix Meiner.

Husserl, E. 1973. Cartesianische Meditationen und Pariser Vorträge, in *Husserliana* I. Den Haag: M. Nijhoff.

Husserl, E. 1980. Phantasie, Bildbewusstsein, Erinnerung, in *Husserliana* XXIII. Den Haag: M. Nijhoff.

Husserl, E. 1984. Logische Untersuchungen. Zweiter Band. Erster Teil. Untersuchungen zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis, in *Husserliana* XIX/1. Den Haag: M. Nijhoff.

Husserl, E. 1984. Logische Untersuchungen. Zweiter Band. Zweiter Teil. Untersuchungen zur Phänomenologie und Theorie der

Erkenntnis, in *Husserliana* XIX/2. Den Haag: M. Nijhoff.

Husserl, E. 1987. Philosophie als Strenge Wissenschaft. In: Aufsätze und Vorträge (1911–1921), in *Husserliana* XXV. Dordrecht: Kluwer Academic Publisher.

Jansen, J. 2005. On the development of Husserl's transcendental phenomenology of imagination and its use for interdisciplinary research, *Phenomenology and the Cognitive Sciences* (4): 121–132.

Lotz, Ch. 2007. *From Affectivity to Subjectivity. Husserl's Phenomenology Revisited*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.

Saraiva, M. 1970. *L'imagination selon Husserl*. Den Haag: M. Nijhoff.

Sartre, J.-P. 2005. *L'Imaginaire. Psychologie phénoménologique de l'imagination*. Paris: Gallimard.

Stawarska, B. 2001. Pictorial representation or subjective scenario? Sartre on imagination. *Sartre Studies International* 7 (2): 87–111.

Volonté, P. 1997. *Husserl's Phänomenologie der Imagination*. München: Verlag Karl Alber Freiburg.

THREE NAMES OF IMAGINATION

Kristupas Sabolius

Summary

The author works through phenomenological concept of imagination and its noetic function by analyzing three main 'names' found in Husserl's description of *die Phantasie*: presentification, neutralization and modification. Although all these terms mean that objects are not given 'in person' or 'bodily' (*leibhaftig*) and refer to the 'lack reality', the closer examination of their status reveals that the latter characteristic of imagination is drawn from the intellectual perspective and, consequently, undergoes the rationalization of 'reality perception'. But it is namely the active modification, registered in the field of perception as well, discloses the hidden layers of experience due to which the mode of actual situation could assume different levels of intensity.

Keywords: imagination, perception, presentification, neutralization, modification.